

CERCETĂRI DE TEREN

Svetlana PROCOP

EXPERIENȚA CERCETĂRILOR ETNOGRAFICE DE TEREN:
PAȘTELE BLAJINILOR ÎN COMUNITATEA ROMILOR DIN OR. SOROCA*

CZU:393.1(=214.58)

<https://doi.org/10.52603/rec.2025.37.12>

Rezumat

Experiența cercetărilor etnografice de teren: Paștele Blajinilor în comunitatea romă din or. Soroca

Articolul prezintă rezultatele cercetărilor etnografice de teren desfășurate în or. Soroca, în comunitatea romilor, cu ocazia sărbătorii Paștelor Blajinilor. Autorul subliniază importanța contribuțiilor colegilor etnologi care studiază ritualurile funerare și de comemorare ale etniilor și grupurilor etnice din Republica Moldova (V. Stepanov, D. Nicoglo, I. Miglev, T. Zaicovschi, C. Cotoman etc.). Sunt definite condițiile-cheie ale unei expediții de succes: observarea participativă, interviurile, documentarea foto și video, notele și jurnalul de teren, respectarea codului vestimentar și a etichetei. Articolul conturează cronologia evenimentelor și practicilor comemorative desfășurate în cimitirul „Sf. Teodor Stratilat” de pe Dealul Țiganilor din or. Soroca în ziua Paștelor Blajinilor. Sărbătoarea este structurată convențional în două etape. Prima include pregătirea mâncărilor și a ofrandelor (pomenilor). În ajun se vopsesc ouăle, se coc cozonaci, se prepară sarmalele din carne de curcan, se procură vase, prosoape și alte daruri necesare pentru pomană. A doua etapă are loc la cimitir și presupune, pe lângă ofrande, și alte practici rituale la mormintele rudelor: participarea la slujba religioasă, întinderea meselor lângă pietrele funerare, aprinderea lumânărilor și împărțirea pomenilor. Experiența de teren permite realizarea analizei detaliate a particularităților ritualurilor de comemorare în comunitatea romilor din Republica Moldova și subliniază valoarea tradiției vii.

Cuvinte-cheie: cercetare etnografică, Paștele Blajinilor, romii din Soroca, practici de pomenire, pomană (ofrandă).

Резюме

**Опыт полевых этнографических исследований:
Пасха Блаженных в цыганской общине г. Сороки**

В статье представлены результаты полевых этнографических исследований, проведенных в г. Сорока в цыганском сообществе в день празднования Пасхи Блаженных. Автор отмечает значимость трудов коллег-этнологов, изучающих похоронно-поминальную обрядность этносов и этнических групп Республики Молдова (В. Степанов, Д. Никогло, И. Миглев, Т. Зайковская, К. Котоман и др.). Определены ключевые условия успешной экспедиции: включенное наблюдение, интервью, фото- и видеодокументация, полевые заметки и дневник, соблюдение дресс-кода и этикета. В статье зафиксирована хронология событий и поминальных практик, имевших место на кладбище «Св. Теодор Стратилат» на «Цыганской горе» г. Сороки в день Пасхи Блаженных. Структурно празднование Пасхи Блажен-

ных условно делится на два этапа. Первый включает подготовку блюд и поминальных подношений/даров («поманы»). Накануне красят яйца, пекут куличи, готовят голубцы из индейки, покупают посуду, полотенца и прочие нужные предметы для даров. Второй этап проходит на кладбище и включает как подношения, так и другие ритуальные действия у могил: участие в церковной службе, накрывание столов у надгробий, зажигание свечей, раздача «поманы». Полевой опыт позволяет детально рассмотреть особенности поминальной обрядности в сообществе ромов Республики Молдова и подчеркнуть значимость живой традиции.

Ключевые слова: этнографические исследования, Пасха Блаженных, ромы г. Сороки, поминальные практики, «помана».

Summary

**Field Ethnographic Research Experience:
the Memorial Easter of the Roma Community
from the Town of Soroca**

The article presents the results of field ethnographic research conducted among the Roma community in the town of Soroca on the day of the “Easter of the Blessed” (The Memorial Easter). The author notes the importance of previous studies by fellow ethnologists who have examined the funeral and memorial rites of ethnic groups in the Republic of Moldova (V. Stepanov, D. Nicoglo, I. Miglev, T. Zaicovschi, C. Cotoman et al.). The key conditions for a successful expedition are defined: participant observation, interviews, photo and video documentation, field notes and diaries, and observance of appropriate dress and etiquette. The article outlines the sequence of events and memorial practices that took place at St. Theodore Stratilates Cemetery, located on what is locally known as Gypsy Mountain in Soroca, on the day of the “Easter of the Blessed”. Structurally, the celebration of the “Easter of the Blessed” is conventionally divided into two stages. The first includes the preparation of dishes and offerings (“pomana”). On the eve, people paint eggs, bake Easter cakes, prepare stuffed cabbage rolls with turkey filling, and purchase tableware, towels, and other necessary items for gifts. The second stage takes place at the cemetery and includes both offerings and other ritual acts at the graves: participation in the church service, setting up tables near the tombstones, lighting candles, distributing offerings. The field experience provides insight into the specific features of memorial rituals in the Roma community of the Republic of Moldova and emphasizes the importance of this living tradition.

Key words: ethnographic research, “Easter of the Blessed”, Roma of Soroca, memorial practices, “pomana” (offering).

Din perspectivă istorică, se constată că strămoșii romilor contemporani, părăsindu-și teritoriul de origine – regiunea nordică a Indiei, s-au răspândit treptat în diverse regiuni ale lumii. În prezent, devine evidentă absența unei baze istorice tradiționale solide în cazul romilor: lipsesc artefactele arheologice, așezările istorice, monumentele arhitecturale, manuscrisele – elemente ce constituie, în mod obișnuit, puncte de referință în reconstituirea traiectoriei istorice a unui popor.

Cu toate acestea, majoritatea specialiștilor în romologie susțin că romii constituie un popor distinct, care și-a configurat un parcurs istoric propriu în afara cadrului național clasic, dezvoltând un sistem de norme, tradiții și practici culturale interne, reglementate de legi nescrise, cunoscute și respectate exclusiv în interiorul comunității. Înțelegerea acestei particularități este esențială pentru cercetătorii care întreprind investigații de teren în comunitățile rome, în vederea colectării datelor etnografice.

În efortul de conservare a propriei structuri sociale, filosofei de viață și modului de existență, romii au dezvoltat o atitudine pragmatică față de membrii altor grupuri etnice – cunoscuți sub termenul de *gadje*. Această perspectivă relațională a constituit subiectul uneia dintre cercetările noastre anterioare (Procop 2018: 70-78), în care am urmărit înțelegerea mentalității rome prin prisma relației lor cu cei din afara comunității.

Dacă ar fi să formulăm pe scurt esența mentalității romilor, aceasta se exprimă, în primul rând, prin abilitatea de a desfășura activități economice, atitudinea față de familie și credința în Dumnezeu.

Adesea, prejudecățile și stereotipurile referitoare la romi generează o percepție distorsionată a mentalității lor. Această idee este reflectată într-un mod inedit de remarcabilul savant, scriitor, etnograf și lexicograf rus V. I. Dal în basmele sale, care redau relațiile complexe dintre reprezentanți ai diferitelor etnii din Podolia secolului al XIX-lea (Procop 2014: 94-104).

Cele expuse mai sus vin să reconfirme poziția noastră: înaintea oricărei expediții etnografice, este esențială parcurgerea unei etape de pregătire prealabilă, ce trebuie să includă studierea literaturii de specialitate și elaborarea unei treceri în revistă a istoriografiei temei (Прокон 2024: 33-40).

Trimițând cititorul la articolul nostru privind istoriografia Paștelui Blajinilor în comunitatea romă de pe Dealul Țiganilor din or. Soroca, dorim să adăugăm, într-o notă complementară, mențiunea unor lucrări ale colegilor noștri din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural, care au adus contribuții semnificative la studiul obiceiurilor funerare și de

pomenire în rândul etniilor și grupurilor etnice din Republica Moldova.

În acest context, se cuvine menționată lucrarea lui V. Stepanov despre ritualul funerar al locuitorilor satului ucrainean Musait din raionul Taraclia. Pe baza materialului etnografic de teren colectat, autorul analizează practicile funerare tradiționale și contemporane ale ucrainenilor din satul Musait, acordând atenție detaliilor ritualice, trăsăturilor arhaice, organizării cimitirului și semnelor comemorative (Степанов 2013: 170-180).

Un alt studiu semnat de același autor, este consacrat rezultatelor unor expediții de teren desfășurate pe parcursul a cincisprezece ani în rândul populației ruse și de rit vechi (Stepanov 2016: 22-32). Utilizând un chestionar special conceput, V. Stepanov oferă o descriere detaliată a practicilor funerare și de pomenire, acordând o atenție deosebită comunităților starovere din satele Cunicea, Pocrovca, Egorovca, precum și din orașele Tighina și Tiraspol. Autorul formulează concluzia că în pofida interacțiunii culturale cu alte grupuri etnice, staroverii continuă să păstreze viziuni tradiționale și conservatoare asupra lumii de dincolo și asupra ritualurilor asociate. În contrast, populația rusă, în ansamblul său, „a preluat într-o măsură semnificativă tradițiile funerare ale popoarelor cu care a avut o interacțiune mai strânsă” (Степанов 2016: 24).

În anii 2023–2024, Tatiana Zaicovschi publică articole bazate pe date etnografice, legate de tradițiile funerare și de pomenire ale lipovenilor din Republica Moldova. Valoarea acestor articole se datorează unor informații de teren inedite, care sunt obținute de cercetătoare, grație capacității de a cuceri prin sinceritate respondentele de rit vechi din localitățile Pocrovca, Cunicea și Edineț. Se știe că o societate etnico-religioasă de acest tip este destul de conservată și chiar rezervată. Ca rezultat, aflăm un șir de deosebiri și interferențe etnoculturale în ceea ce privește tradițiile de pomenire la creștinii ortodocși „cu preot” și „fără preot”. O atenție majoră este acordată meselor de pomenire, care se deosebesc prin specificului etnic și tradițional (Zaicovschi 2023: 28-37; 2024: 27-34).

Într-o altă lucrare semnată de V. Stepanov, realizată în colaborare cu etnologul specializat în cultura găgăuză D. Nicoglo, sunt prezentate rezultatele unor cercetări de teren axate pe ceremonialul funerar și de pomenire al găgăuzilor. Pe baza materialului etnografic colectat, autorii analizează concepțiile tradiționale despre moarte în cadrul comunităților găgăuze din Republica Moldova. Studiul oferă o expunere detaliată a practicilor legate de pregătirea defunctului pentru înmormântare, precum și a ritualurilor de

tranziție, documentate în satele găgăuze. O atenție aparte este acordată ritualurilor de pomenire și semnificației lor simbolice (Никогло și alții 2010: 81-89).

Cei doi autori ajung la concluzia că, în virtutea unei istorii etnice comune a bulgarilor și găgăuzilor, precum și a similitudinilor în stilul de viață și ocupațiile strămoșilor lor nomazi, se pot identifica anumite paralele între pietrele funerare specifice acestor două etnii și aspectul statuilor cumanice din piatră descoperite în regiunile de stepă ale nordului Mării Negre și din zona Precaucaziană. Aceste constatări, în opinia autorilor, oferă temeiuri solide pentru ipoteza conform căreia la originea monumentelor antropomorfe din cultura ambelor popoare se află o influență de sorginte turcică (Никогло și alții 2010: 89).

În articolul tinerei cercetătoare C. Cotoman, *Pomeni, date de sufletul celor răposați în cadrul ciclului pascal: narațiuni etnografice*, este analizată celebrarea Paștelui Blajinilor în rândul comunității moldovenilor de pe malul stâng al Prutului. În cadrul acestei comunități, Paștele Blajinilor este considerat, de asemenea, una dintre cele mai importante zile de comemorare a celor decedați. După cum subliniază autoarea, în tradiția creștină data acestei sărbători este mobilă, fiind situată în mod tradițional la „a opta zi după Paști”, adică duminica sau luna din săptămâna următoare Învierii.

Potrivit reprezentărilor populare, această zi este percepută ca o întâlnire simbolică între cei vii și cei morți. La cimitire au loc slujbe de pomenire – parastase – în cadrul cărora sunt aduse „colivă, colaci, vin și lumânări”. Preotul citește „Troparul pentru cei adormiți”, urmat de ritualuri precum „ridicarea de trei ori a mesei de pomenire”, iar în unele regiuni se practică „ocolirea cimitirului de trei ori”. Pe morminte sunt depuse „prosoape, colaci cu ou roșu și lumânare”, iar uneori sunt aduse și haine ale celui decedat (Cotoman 2013: 208-211).

Făcând referire la relațiile informatorilor locali, C. Cotoman evidențiază credința conform căreia sufletele celor morți își așteaptă rudele la porțile cimitirului. „Dacă timp de 13 ani nu vine nimeni la mormânt, sufletul părăsește definitiv acel loc”, afirmă sătenii. O observație similară, privind așteptarea rudelor de către sufletele răposaiților, a fost formulată și de etnologul bulgar Ivan Miglev, care a consacrat acestei teme teza sa de doctor, susținută în anul 2011 la Chișinău (Миглев 2010a: 182-192).

Ritualurile funerare și de comemorare la moldoveni includ, de asemenea, „aprinderea focurilor pe morminte”. Acest aspect este menționat și de I. Miglev în descrierea obiceiurilor de comemorare ale bulgarilor (Миглев 2010a: 182-192; 2010b: 116-118; 2010c: 94-96). În unele zone, în jurul focurilor se

așază „scaune pentru cei răposaiți”, pentru ca aceștia să se poată încălzi și să-și potolească setea cu apă. În cimitire se organizează împărțirea de alimente și obiecte de pomenire (în speranța că sufletele vor găsi liniștea), aceste daruri incluzând „vase de lut sau de sticlă, vin, prosoape, colaci și lumânări”. Conform credinței răspândite în rândul credincioșilor moldoveni, este considerat păcat să fie luată acasă mâncarea rămasă de la cimitir, subliniază C. Cotoman (Cotoman 2013: 208-211).

În anul 2011, V. Stepanov a efectuat o expediție etnografică la cimitirul din orașul Soroca, în ziua celebrării Paștelui Blajinilor. Concluziile principale ale cercetării pot fi sintetizate după cum urmează: cea mai importantă zi de comemorare a celor decedați pentru comunitatea romilor este Paștele Blajinilor, când la cimitire se organizează mese bogate. Potrivit lui Stepanov, romii din Soroca evită discuțiile despre moarte, considerând că acestea pot atrage nenorociri sau chiar moartea celor apropiați. Cu toate acestea, o dată pe an, de Paștele Blajinilor, aceștia își amintesc de cei răposaiți și respectă tradițiile. Se crede că sufletul decedatului poate reveni sub forma unui fluture, apariția acestuia fiind atent observată în zilele de pomenire.

Ritualurile funerare ale romilor din Soroca prezintă numeroase similitudini cu practicile altor grupuri etnice din Republica Moldova, dar dispun și de trăsături specifice. Astfel, corpul defunctului poate fi păstrat între 10 și 30 de zile, pentru a permite reunirea familiei extinse, construirea unui cavou și organizarea unei înmormântări. În asemenea construcții funerare se lasă, în mod simbolic, băuturi alcoolice pentru bărbați și produse cosmetice pentru femei; uneori sunt introduse și aparate electrocasnice. Pentru conservarea cadavrului se recurge la îmbalsamare sau la refrigerare cu gheață. Ceremoniile funerare ale romilor sunt fastuoase, întrucât familiile urmăresc să nu se lase mai prejos decât vecinii. Se pregătesc mâncăruri tradiționale precum coliva cu stafide și sarmale cu carne de curcan. La mesele de pomenire se servesc băuturi alcoolice scumpe (Stepanov 2012: 72-73).

În cimitirul orașului Soroca, există un mormânt, în mijlocul căruia – o mare fotografie a Lealei Preida, pe brațul ei ușor întins, stă, ca și cum ar fi înghețat în timp – un frumos fluture (Foto 3).

Ne permitem să observăm aici că simbolul fluturului, ca suflet al celui decedat, se întâlnește în diverse culturi și tradiții. De multe ori, fluturile este asociat cu sufletul sau cu trecerea spirituală. În mitologia greacă antică, fluturile, în special reprezentarea sa sub forma Psychei, simbolizează sufletul. În limba greacă, cuvântul „psyche” înseamnă atât „suflet”, cât

și „fluture”, ceea ce este legat de conceptul de renaștere sau de trecerea sufletului în lumea de dincolo. În tradiția creștină, fluturele poate întruchipa învierea și renașterea spirituală, mai ales în contextul vieții de după moarte. Acest lucru este legat de metamorfozele sale naturale – de la omida prin cocon la fluture, simbolizând transformarea sufletului. La unele popoare, cum ar fi în Mexic, fluturele poate fi un simbol al sufletelor strămoșilor care se întorc acasă în Ziua Morților. În „Simboluri și Arhetipuri”, Carl Gustav Jung analizează simbolul fluturelui care zboară de la floare la floare, ca sufletul omului.

Echipându-ne cu carnetul, stiloul, precum și cu dispozitive pentru înregistrări audio și fotografii de calitate, am pornit într-o misiune etnografică la romii din orașul Soroca în ziua Paștelor Blajinilor, 13 mai 2024. Intenționez să fie răspunsurile la întrebările incluse într-un chestionar alcătuit din 32 de întrebări. Totuși, eram pe deplin conștienți că prezența noastră la cimitir în ziua pomenirii nu ne va permite aplicarea integrală a chestionarului fără a stârni suspiciuni în rândul informatorilor. Aceasta cu atât mai mult cu cât românii manifestă adesea reticență și neîncredere față de persoane străine, în special față de cele care utilizează camere sau reportofoane, percepend în fiecare curiozitate un potențial pericol pentru ei și familiile lor. Singura soluție posibilă în situația respectivă a fost apelarea la un așa-numit mediator – o persoană intermediară, capabilă să faciliteze stabilirea unui dialog de încredere între membrii comunității romilor și cercetător (Foto 16).

În dezvoltarea temei privind ritualurile de pomenire la romi, ne-am propus să utilizăm întregul set de metode fundamentale aplicate în cercetarea etnografică. Una dintre abordările esențiale – observația participativă – a fost aplicată cu prioritate, constituind un mijloc eficient de înțelegere aprofundată a contextului cultural al comunității investigate. Pentru a realiza o interacțiune mai directă cu participanții la practicile comemorative, am luat parte activ la celebrarea Paștelui Blajinilor în cimitir, documentând detaliat comportamentele etnografice ale grupului studiat.

O altă sursă importantă pentru colectarea opiniilor subiective, a cunoștințelor și a experiențelor, au fost interviurile. Acestea au fost realizate atât în context formal, cât și sub forma unor conversații spontane, improvizate, purtate în timpul interacțiunilor cotidiene, atât în spațiul cimitirului, cât și într-un cadru informal, în locuințele respondenților.

Pe parcursul interacțiunii cu participanții la ritualuri, atât în cimitir, cât și ulterior în mediul domestic, s-a realizat documentarea foto și video a di-

feritor activități. În total, au fost realizate peste 50 de fotografii și înregistrări video. Ulterioara transcriere și analiză a acestor materiale va permite o interpretare mai profundă a conținutului simbolic și cultural al practicilor de pomenire în cadrul comunității romilor.

Un rol deosebit de important în procesul de cercetare, l-au avut notițele de teren și redactarea jurnalului de teren. Însemnările detaliate, care au inclus observații, impresii și dialoguri consemnate, s-au constituit într-o resursă complementară valoroasă pentru analiza și interpretarea ulterioară a datelor colectate.

Se cuvine subliniat faptul că desfășurarea eficientă a cercetării pe teren nu ar fi fost posibilă fără participarea unui mediator din cadrul comunității rome. În acest caz, rolul de intermediar a fost asumat de Artur Șerban (n. 1960), una dintre personalitățile respectate ale comunității rome din Soroca (Foto 11).

Printre informatorii noștri s-au remarcat, în mod predominant, femeile vârstnice, fapt ce a conferit cercetării un plus de profunzime și autenticitate etnografică. În acest context, merită amintit eseu semnat de etnografa din Turcia H. Demirdirek, în care autoarea evocă prima sa călătorie cu scopul etnografic într-un sat găgăuz din Republica Moldova, la vârsta de 33 de ani. Figura centrală a narațiunii este o femeie în vârstă, care o primește pe autoare ca pe propria fiică și devine principala sursă de cunoaștere a modului de viață tradițional (Demirdirek 2013: 12-15).

Fără a intenționa stabilirea unor paralele directe între comunitățile găgăuze și cele rome în ceea ce privește păstrarea tradițiilor și transmiterea patrimoniului cultural către tânără generație, nu poate fi ignorat rolul central al femeilor în societățile tradiționale – indiferent de apartenența lor etnică. Femeia, în calitate de păstrătoare a vetrei familiale, este adesea principalul vector de conservare și transmitere a valorilor culturale ale comunității.

În cadrul cercetării noastre, din 12 respondenți intervievați, 9 au fost femei, majoritatea fiind de vârstă pensionară. Multe dintre ele aveau un al doilea prenume – o poreclă romă – considerată o parte esențială a identității lor intime. Exemplele includ: Malinka, Gherda (posibil inspirat de personajul din povestea Crăiasa Zăpezii), Păpușa (vrea să zică, frumoasă).

La 13 mai 2024, am întreprins o vizită etnografică în orașul Soroca cu scopul de a mă apropia cât mai mult, în calitate de cercetător, de membrii comunității rome, care, într-o zi cu o profundă încărcătură simbolică – ziua comemorării celor dragi – puteau manifesta o mai mare deschidere față de dialog. Un

prim aspect important l-a constituit respectarea codului vestimentar impus de normele tradiționale ale comunității: în cultura romă, femeia trebuie să poarte îmbrăcăminte sobră – o rochie sau o fustă lungă, iar acoperirea capului cu un batic este de asemenea recomandată. Acest tip de ținută nu provoacă respingere și contribuie la facilitarea comunicării. În schimb, fetele tinere necăsătorite și copilele pot purta pantaloni sau blugi și pot avea capul descoperit.

Totuși, chiar și respectând convențiile exterioare, era necesar să identificăm o modalitate de a trezi interesul potențialilor informatori prezenți la cimitirul „Sf. Teodor Stratilat” de pe Dealul Țiganilor în ziua celebrării Paștelui Blajinilor. Având în vedere importanța valorilor familiale tradiționale în cultura romilor: familia, casa, copiii, părinții, fericirea și bunăstarea, am decis să utilizăm legătura vizuală cu trecutul, ca strategie de construire a încrederii.

Obiectivul nostru a fost de a identifica printre interlocutori rudele celor ale căror chipuri au fost imortalizate în anii 1960 de pictorul evreu din Moscova, Mihail Gorșman (1902–1972). Portretele sale în acuarelă, înfățișând romi din Soroca, au rămas practic necunoscute în rândul comunității locale, deși autorul este apreciat pe scară largă ca ilustrator de opere literare, dar și pentru peisajele sale, portretele etnografice și scenele din viața cotidiană a așezărilor evreiești din fosta Uniune Sovietică.

La începutul anilor 1960, Gorșman a vizitat RSSM, iar în urma acestei călătorii a realizat un ciclu de acuarele dedicate locuitorilor orașului Soroca – în special copiilor și tinerelor femei. Lucrările se remarcă prin accentuarea identității etnice a personajelor, reflectată și în titluri: „Soroca. Țigani” (1961), „Țigancă cu batic roșu” (1962), „Tânăr Țigan” (1962), „Băiat Țigan” (1967), „Țigancă poreclită *Mușka*” (1967), „Câțiva copii romi” (1967) și altele (Procop 2023: 33-40).

Informațiile privind existența acestor acuarele, au fost semnalate pentru prima dată printr-o postare pe rețeaua de socializare Facebook, aparținând renumitei cercetătoare ruse în domeniul studiilor rome, Ilona Mahotina¹. Această descoperire a constituit punctul de plecare pentru demararea unei investigații privind localizarea desenelor și documentarea cu privire la locul în care sunt păstrate. S-a constatat că cea mai mare parte a lucrărilor se află în colecția Galeriei Municipale de Artă din Krasnoarmeisk (Regiunea Moscovei), precum și în Galeria de Stat pentru Artă din Permi.

După ce am imprimat copiile acestor acuarele, le-am utilizat în cadrul discuțiilor cu informatorii locali, invitându-i să examineze cu atenție imaginile și să încerce să-i recunoască printre persoanele în-

fățișate, pe eventualele lor rude. Această strategie de inițiere a dialogului, s-a dovedit a fi neașteptat de eficientă: nu doar că a contribuit la destinderea atmosferei și la câștigarea încrederii interlocutorilor, dar a permis și stabilirea unei conexiuni emoționale, care a facilitat semnificativ procesul de colectare a datelor privind practicile de comemorare.

Artur Șerban a recunoscut în copia acuarelei realizate de pictorul Gorșman în anii 1960 chipul verișoarei sale, Jenea Gruia, fapt ce a reprezentat o punte emoțională esențială în stabilirea unei relații de încredere nu doar cu mediatorul, dar și cu ceilalți membri ai comunității locale (Foto 9, 10).

Este esențial de remarcat că fiecare dintre cei prezenți la cimitir, în ziua Paștelui Blajinilor, a venit cu scopul de a cinsti memoria apropiaților trecuți în veșnicie.

În imaginarul colectiv, orașul Soroca este perceput informal ca fiind „capitala romilor din Republica Moldova” datorită densității ridicate a populației de etnie romă. Orașul este împărțit convențional în două zone: Dealul Țiganilor, situat pe o colină locuită în principal de romi, și partea de jos, populată predominant de moldoveni.

Spre deosebire de mulți dintre frații lor răspândiți prin lume, romii din Soroca trăiesc sedentar de mai mult timp. De sute de ani, aceleași nume de familie – Cerari, Preida, Cebotari, Gruia – spun povestea unor neamuri mari și respectate. De-a lungul timpului, șatrele nomade făceau popasuri la Soroca, loc devenit un adevărat punct de reper pentru întreaga comunitate a romilor.

Conform recensământului populației din Republica Moldova din anul 2014, în orașul Soroca locuiau 1 525 de persoane care s-au identificat ca fiind romi, ceea ce reprezintă aproximativ 5% din totalul populației orașului, însă aproape 80% dintre ei se află mai tot timpul plecați, întorcându-se acasă doar de două ori pe an – de Crăciun și de Paște².

Totodată Ion Duminica denotă: „În prezent, în orașul Soroca sunt atestate 9 867 persoane de origine etnică romă, care reprezintă subgrupurile etnice Cioacănari (romi-fierari ambulanți), Ciurari (romi-productori de ciururi/site), Curteni (romi-servitori multidirecționali la curțile nobilimii locale), Lăieși (romi-nomazi), Ursari (romi-dresori ambulanți de urși)”³ (Duminica 2017: 96).

Într-un alt articol, același autor se bazează pe o cercetare de teren desfășurată în perioada 14-16 mai 2024 în comunitatea romilor tradiționali „cioacănari” din orașul Soroca. Autorul analizează meșteșugul fierăritului, practicat cu cioacanul, focul și nicovale, evidențind importanța acestuia în viața comunităților sătești și necesitatea salvagărdării ultimelor expresii

ale acestui meșteșug în spațiul est-carpatic (Dumini-ca 2024: 55-63).

În anul 1988, Ion Dron, în articolul său „К истории этнонимии молдавских цыган” (Despre istoria etnonimiei țiganilor din Moldova), scria despre romii din or. Soroca: „În cadrul cercetărilor de teren pe teritoriul RSS Moldovenești <...>, am identificat grupuri etnico-economice de țigani necunoscute anterior și nedescrise în literatură. Printre acestea se numără grupul de țigani *ciocănarea* (< mold. *ciocănari* < mold. *ciocan* «ciocan» + ari, afixul pluralului), ai căror reprezentanți sunt stabiliți, în principal, în orașul Soroca și în satele din apropiere și care se ocupă, în principal, de fierărie (printre moldoveni *ciocănarea* sunt cunoscuți și sub numele de *ferari* – literalmente «fierari») și revânzarea bunurilor deficitare. Același grup de țigani este cunoscut și sub autoetnonimul *popeșteni/popeșteaea* (< mold. verb. *popeșteni* «al preoților»). Se pare că *popeșteni* provin de la un grup de țigani moldoveni mănăstirești” (Дрон 1988).

Astfel, ni s-a oferit prilejul de a documenta practicile de comemorare a rudelor decedate în rândul romilor din or. Soroca, majoritatea dintre aceștia fiind de confesiune ortodoxă și aparținând, în principal, grupului al „ciocănarilor”, cunoscuți odinioară pentru meșteșugul lor tradițional de fierari – meseriași în prelucrarea fierului.

Se cunoaște bine că creștinii ortodocși consacră mai multe zile din an comemorării celor adormiți, însă Paștele Blajinilor reprezintă una dintre cele mai semnificative. Această zi, cunoscută și sub denumirea de „Paștele Morților”, are loc în prima duminică sau luni după Sfintele Paști. În percepția credincioșilor, este o zi a reîntâlnirii simbolice dintre cei vii și rudele lor trecute în lumea de dincolo.

Romii de confesiune ortodoxă, asemenea majorității locuitorilor din Republica Moldova, percep moartea ca un eveniment dureros și tragic. Cu toate acestea, în ziua Paștelui Blajinilor, ei adoptă o atitudine plină de voie bună, fiind animați de credința că sufletele celor decedați își pot vedea rudele și se bucură alături de ele.

Practicile de comemorare specifice acestei zile se împart, în linii generale, în două etape. Prima etapă este legată de pregătirea ofrandelor – denumite „pomeni”. Produsele alimentare – colaci, plăcinte (verzături), cozonaci, ouă vopsite – sunt pregătite cu o zi înainte, de obicei sâmbăta. Obiectele de uz casnic – prosoape, șervețele, veselă – sunt achiziționate din timp, cu una-două luni înainte de sărbătoare. Ofranda este alcătuită astfel: pe o farfurie adâncă sau într-un bol plin cu dulciuri (biscuiți, bomboane) se așază un colac sau un cozonac, ou vopsit, se adaugă o lumânare, o cutie de chibrituri și un prosop mic.

Întregul set este înfășurat într-un șervețel mare de hârtie sau așezat într-o pungă.

A doua etapă are loc direct în cimitir și include nu doar oferirea pomenilor, dar și o serie de acțiuni ritualice realizate la morminte.

În dimineața zilei de luni, 13 mai 2024, cu ocazia Paștelui Blajinilor, am plecat din Chișinău spre orașul Soroca pentru a colecta materiale etnografice. În jurul orei 10:00, ajunși în apropierea cimitirului, am observat un număr mare de autoturisme parcate de-a lungul zidurilor acestuia. Fluxul de oameni continua, participanții sosind cu binecunoscutele „genți țigănești”, voluminoase și grele, îndreptându-se într-un șir neîntrerupt spre cimitir.

Încă de la primele ore ale dimineții, clopotele bisericii „Sf. Teodor Stratilat” au început să bată la intervale regulate de 10-15 minute, chemând credincioșii la slujba principală, cunoscută de romi sub denumirea „Prohodul”. Oamenii intrau și ieșeau neconținut, iar în cimitir domnea o atmosferă de agitație și intensă activitate. Următoarea etapă era aranjarea meselor lângă mormintele rudelor. Fiecare familie venise cu ofrande (pomeni). În cazul romilor înstăriți, se pot observa monumente funerare impunătoare din granit negru, înconjurate de suprafețe betonate și placate cu faianță, uneori ca imitație de marmură (Foto 3 și 4). Pe aceste spații sunt amplasate mese bogat aranjate și decorate în mod fastuos.

Ne-a atras atenția o altă platformă de acest fel, pavată cu plăci în formă de covor, de culoare deschisă, al cărui ornament include nu doar motive geometrice, printre care semnul infinitului din tradiția greacă antică, ci și motive naturale ce înfățișează flori, frunze și ramuri ale plantelor cățărătoare (Foto 4).

Se știe că, în tradiția populară a romilor, covorul nu este doar un obiect de uz casnic, ci un simbol cu multiple straturi, în care se împletesc idei despre frumusețe, protecție, statut și spațiu sacru. În casele romilor înstăriți, covoarele sunt întinse peste tot, deoarece un covor frumos este un indicator al statutului familiei. Covoarele cu ornamente erau adesea considerate o protecție magică împotriva spiritelor rele, deochiului și bolilor. Covorul este folosit în ritualurile de trecere: nunți, nașteri, înmormântări. Pentru romi, covorul este adesea asociat cu un spațiu sacru. De cele mai multe ori, în cadrul acestui spațiu sunt aranjate mesele bogat împodobite.

În ziua Paștelui Blajinilor, romii din Soroca organizează în cimitir mese lungi, fastuos decorate, încărcate cu ofrande și bunătăți. Printre acestea se regăsesc torturi (precum „smetannik” sau „căsuța” din clătite), cutii cu bomboane (Griliaj, Pergale), plăcinte cu brânză, colivă cu stafide, fructe (căpșuni, struguri, ananas, portocale, banane, kiwi, pere, pepene verde,

pepene galben), legume (roșii, castraveți, ardei grași) și desigur, ouă vopsite. Acestea sunt vopsite într-o gamă largă de culori: roșii, roz, verzi, albastre, liliachii, galbene, portocalii, aurii, gri cu aspect de granit, albe perlate. Se vopsesc atât ouă de găină, cât și de găscă și prepeliță, în cantități ce variază între 50 și 100 de bucăți (conform inf. Liudmilei Preida).

La întrebarea privind semnificația colorării ouălor în multiple nuanțe, informatorii au explicat că roșul simbolizează sângele lui Hristos vărsat pentru oameni, iar verdele reflectă culoarea naturii renăscute, simbol al reînvierii. În practică însă, ouăle sunt vopsite în toate culorile curcubeului.

În trecut, coloranții alimentari erau utilizați pe scară largă, deși erau greu de găsit. Generațiile mai în vârstă își amintesc că în perioada sovietică acești coloranți se găseau doar în Chișinău, la Piața Centrală, pe alea principală, unde femeile rome strigau: „Hai, boia!”

În prezent, în contextul promovării unui stil de viață sănătos și ecologic, multe gospodine preferă pigmentii naturali: sfecla oferă nuanțe de roz și roșu; varza roșie – albastru sau violet, în funcție de durata fierberii și cu adăugarea oțetului – o nuanță roșiatică; coaja de ceapă conferă tonuri de chihlimbar sau brun-aurii; turmericul – galben intens; pătrunjelul și urzica – verde; iar cafeaua – maro.

Totuși, pe mesele comemorative ale romilor din Soroca cu ocazia Paștelui Blajinilor, au fost observate ouă vopsite în nuanțe deosebite: aurii, gri, negre, violet, cu reflexii sidefate. Întrebând respondenții despre metodele prin care se obțin aceste nuanțe, am aflat următoarele: ouăle „aurii” sunt colorate prin aplicarea pe suprafața lor, după fierbere, a unui pigment alimentar special – candelură aurie (Foto 5). Nuanța marmorat negru-violet se obține prin fierberea ouălor în infuzie de ceai hibiscus (40 g de ceai la un litru de apă). Nuanțele intense de vișiniu, vin-violet sau albastru-gri se realizează prin fierbere în vin roșu, iar rezultatul variază în funcție de soiul vinului, timpul de contact și prezența oțetului, care intensifică culoarea (inf. Liudmila Raducanu/Forfacari) (Foto 6).

Pe mesele comemorative, asemenea unor păsări exotice adunate în stol, se regăsesc sticle cu o varietate de băuturi. Sunt prezente ape carbogazoase și plate, sucuri de portocale și struguri, bere la sticlă și dozată, băuturi răcoritoare (Coca-Cola, Sprite), brandy „Călărași”, vin de casă în sticle de plastic, vodcă și șampanie. Separat, pe șervețele, sunt pregătiți pentru distribuire colaci și lumânări. Multe mese sunt decorate cu buchete de flori naturale – în mod special trandafiri și bujori, care în luna mai deja încep să înflorească.

Vesela utilizată pentru servirea torturilor, plăcintelor, fructelor, legumelor, ouălor colorate și a

preparatelor culinare specifice (sarmale din carne de curcan, piftie (răcitur) de pește, pește roșu la cuptor, clătite dulci, plăcinte, colivă cu stafide și fără, este de o mare diversitate (inf. Anna Țurcanu). Deseori, cu scopul de a sublinia statutul social al familiei, romii completează servirea cu delicatese: alături de simplele batoane de surimi (bețișoare de crab), sunt oferite și creveți fierți „regali” sau „tigrui”.

Bucătăria romilor este bogată și variată, reflectând atât tradițiile culturale, cât și resursele alimentare disponibile în regiunile în care aceștia trăiesc. Carnea de găscă și cea de rață mușcata (denumită popular „rață mută”) – grasă și aromată – este deosebit de apreciată în Europa de Est și în zona Balcanilor, unde este frecvent utilizată în preparatele tradiționale.

Răspunsurile informatorilor au exprimat o nostalgie față de trecut: „Înainte mesele se făceau mai bogate!” (inf. Angela Stoian). „Înainte bucatele se puneau pe pământ – ca ofrandă pentru strămoși” (inf. Maria Stoian) (Foto 13).

Carnea de găscă amestecată cu cea de rață (uneori cu os – cu „șolan”) este coaptă pe un strat de varză murată și cartofi sau, în alte cazuri, rața este umplută cu varză. Printre preparatele festive se numără și picioarele de porc coapte la cuptor, rulourile din carne cu brânză și prune. Toate aceste bucate sunt în mod obișnuit pregătite în ajun și aduse la cimitir în ziua comemorării.

Pentru sarmale, romii folosesc adesea un amestec de carne tocată din trei tipuri: curcan, porc și pui. Preparatul este condimentat generos, cu piper negru măcinat și ardei roșu iute (inf. Svetlana Cerari) (Foto 14).

În trecut, conform informatorului Artur Șerban, carnea de pasăre era adesea înlocuită cu carne de scoici de apă dulce, pescuite din lacuri, râuri și heleştee din apropiere – o practică transmisă de bunica sa.

Ciupercile sunt, de asemenea, apreciate în bucătăria romilor, fiind utilizate în diverse forme; de exemplu, pălăriile de ciuperci sunt umplute cu carne (inf. Maria și Angela Stoian).

Estetica servirii reflectă un amestec de tradiție și rafinament. Se folosesc vase din sticlă grea, cu picior, de proveniență sovietică, fructiere etajate pe trei niveluri, pahare fine din sticlă subțire și păhărele pentru vodcă, cu margine din alamă.

Pe toate mesele de pomenire sunt prezente bomboane, aranjate în formă de piramidă în vase din alamă filigranată, cu picior sau fără. Aceste vase au adesea un aspect ce amintește de bronzul antic. Preparatele sunt servite pe farfurii mari, largi, decorate cu margine aurită. În mod special sunt populare farfuriile cu ornamente în formă de simbol al infinitului, inspirate din designul brandului „Versace” (așa-numitul motiv elenistic circular *Eps*).

Mesele de pomenire sunt decorate cu pască de mari dimensiuni – cozonaci pascali – care, în ultimii ani, sunt cumpărați tot mai des din magazine, și nu sunt preparați în condiții de casă. De regulă, aceștia sunt expuși pe masă în ambalajul original din celofan.

La intrarea în cimitirul de pe Dealul Țiganilor, în partea stângă, se remarcă prin dimensiune și ornamentație unul dintre puținele cavouri. Pe fațadă se vede inscripția: Preida Sofia Fiodorovna (1920–1990). Rudele defunctei au întins o masă mare, bogat aranjată cu bucate și pomeni – ofrande în memoria celei decedate.

Nepotul Sofiei F. Preida ne-a mărturisit că cavoul familial este un motiv de mândrie pentru întreaga familie, care, în glumă, îl numește „Taj Mahal” – în onoarea faimosului mausoleu-moschee din Agra, India, simbol al memoriei și al iubirii eterne (Foto 1).

Împreună cu colegii, am coborât în interiorul criptei. Pe peretele opus intrării era amenajat un fel de iconostas: trei icoane dispuse de la stânga la dreapta, formând centrul spiritual al locului de veci. Prima icoană îl înfățișează pe Sfântul Arhanghel Mihail, recognoscibil prin aripile îngerești, sabia și scutul său. Pe scut se află un triunghi cu un ochi în interior – simbolul Ochiului Atotvăzător al lui Dumnezeu. Mantia roșie și armura subliniază rolul său de conducător al oștirilor cerești. În centru se află Maica Domnului cu Pruncul Iisus, reprezentare clasică a Odighitriei – Născătoarea de Dumnezeu care arată cu mâna spre Hristos, indicându-l drept Calea spre Mântuire. Hristos apare binecuvântând cu o mână, ținând în cealaltă un sul. În dreapta este icoana lui Dumnezeu Tatăl, reprezentat conform iconografiei bizantine ca un bătrân cu păr și barbă albă. Într-o mână ține globul cu cruce și un sceptru, cealaltă mână binecuvântează. Sub aceste icoane se află o reprezentare a Cinei celei de Taină, în care Hristos este înconjurat de cei doisprezece apostoli. Alături se regăsesc fotografii ale rudelor înhumate în această criptă.

Pe peretele din dreapta al criptei este pictată scena Învierii lui Iisus Hristos – una dintre temele centrale ale creștinismului. În centru se află Hristos înviat, cu nimb și mână ridicată în semn de binecuvântare, ținând în cealaltă mână o cruce cu steag alb și cruce roșie – simbol al biruinței asupra morții. În fundal se află un mormânt deschis, la baza căruia zac soldați romani învinși. În apropiere, un înger arată spre mormântul gol.

Pe peretele stâng este reprezentat Sfântul Nicolae Făcătorul de Minuni, cunoscut și ca Sfântul Nicolae din Mira Lichiei. Este înfățișat în veșminte episcopale, cu omofor, mitră și Evanghelia în mâini. Pe coapta Evangheliei este reprezentat chipul lui Hristos

– element specific icoanelor Sfântului Nicolae. Acesta este venerat ca ocrotitor al călătorilor, marinarilor, copiilor, dar și al celor aflați în suferință. Este un sfânt de mare cinstire atât în tradiția ortodoxă, cât și în cea catolică (Foto 2).

Potrivit relatărilor Nataliei Preida, din această familie provine și Galina Preida, cea care a fost imortalizată în acuarelă de pictorul M. Gorșman, cu titlul *Fetița romă cu porecla „Mușka”* (1967) (Foto 7 și 8).

Romii din Europa de Est sunt, în general, profund religioși și rareori manifestă o atitudine formală față de credință. Chiar și în cazurile în care participarea la slujbele religioase nu este regulată, sunt păstrate numeroase obiceiuri religioase în viața cotidiană: botezul copiilor, oficierea înmormântărilor, respectarea ritualurilor de pomenire. Ei cred în viața de apoi și în posibilitatea revenirii sufletului în lumea celor vii.

În general, romii venerează aceleași icoane ca și populația majoritară a țării în care trăiesc, însă se remarcă unele particularități în preferințele iconografice, în special în ceea ce privește icoanele spre care se îndreaptă rugăciunile lor cu deosebită intensitate. Aceste icoane sunt asociate cu protecția, vindecarea, destinul, familia și călătoriile. La cimitir și în locuințele informatorilor din orașul Soroca s-a observat că una dintre cele mai respectate icoane este cea a Maicii Domnului, percepută drept protectoare a familiei și a copiilor. De asemenea, o icoană frecvent întâlnită în familiile de romi, este cea a lui Iisus Hristos Mântuitorul sau „Icoana nefăcută de mână omenească”, considerată simbol al credinței și al protecției divine. Sfântul Nicolae este venerat ca protector al călătorilor, al familiei și ajutor în situații de dificultate materială; lui i se adresează rugăciuni în special înaintea unor călătorii îndelungate. Icoana Arhanghelului Mihail este, de asemenea, frecvent prezentă în casele romilor din Soroca, fiind invocată pentru protecție împotriva răului, bolilor, dușmanilor și forțelor malefice.

În ziua Paștelui Blajinilor, în vechiul cimitir „Sf. Teodor Stratilat”, în mijlocul vegetației abundente, s-a remarcat o atmosferă aparte. Parcurgând aleile dintre morminte, printre monumente funerare din piatră și cruci vechi, a fost observat un cort decorat neobișnuit (Foto 6). Acoperișul acestuia avea nu doar un rol funcțional, ci și simbolic: semăna cu o boltă cerească, decorată cu imaginea Maicii Domnului cu Pruncul, înconjurați de îngeri și flori de crin. Chipul Fecioarei, aplecat asupra Pruncului Iisus, exprima o blândețe tristă și o afecțiune maternă profundă – percepută ca simbol al mângâierii pentru cei în viață și al odihnei pentru cei decedați. Ansamblul vizual – fotografii, flori și lumânări aprinse așezate pe pietre funerare –

sugera o continuitate a memoriei celor plecați, nu ca un element strict al trecutului, ci ca o prezență vie în cotidian. O cruce roșie din garoafe proaspete, amplasată la baza unui monument, părea să simbolizeze legătura afectivă și doliul păstrat de familie. În cort se adunau persoane, preponderent îmbrăcate în negru, care, deși foarte rezervate, discutau despre viață, comemorându-i pe cei dispăruți. Atmosfera era una de reflecție și purificare, în care dimensiunea spirituală părea să se intersecteze cu cea materială: deasupra o boltă textilă decorată religios, iar dedesubt, pământul care i-a primit pe cei comemorați. Această scenă sugera atât o despărțire, cât și continuitatea unei legături ce transcende moartea.

După încheierea liturghiei de pomenire în biserică, preotul străbate parcelele cimitirului, oficiind parastase pentru rudele decedate, încheind fiecare rugăciune cu formula: „Veșnică pomenire”. După binecuvântarea mesei de către preot, credincioșii trec la etapa finală a ritualului – împărțirea pomenilor pentru odihna sufletului și pomenirea numelor celor adormiți (Foto 15).

Tradițiile de pomenire asociate sărbătorii Paștele Blajinilor în comunitatea romilor prezintă o convergență semnificativă cu practicile moldovenești. Cu toate acestea, obiceiurile romilor credincioși din orașul Soroca – majoritatea aparținând Bisericii Ortodoxe – se remarcă printr-o serie de particularități care le disting de ritualurile altor grupuri etnice din regiune.

Printre aceste trăsături distincte se numără:

- Masa abundentă, alcătuită din bucate pregătite în gospodărie și aduse la cimitir. La baza acestei tradiții se află dorința de a evidenția statutul și prosperitatea familiei prin preparate rafinate (mâncăruri pe bază de creveți, fructe de mare, sarmale tradiționale din carne de curcan ș.a.), servite în vase de calitate superioară.

- Invitarea trecătorilor întâmplători la masa de pomenire – expresie a ospitalității adânc înrădăcinată în cultura romă.

- Distribuirea pomanei tuturor participanților, indiferent de statutul social sau de gradul de rudenie cu defunctul – un gest ce reflectă deschiderea și bunăvoința caracteristică acestei comunități.

- Ținuta festivă ca element obligatoriu al ritualului de pomenire, ilustrând preferința pentru culori vii, modele ornamentale și motive orientale în vestimentație.

Cea de-a doua deplasare pe Dealul Țiganilor din Soroca a avut loc în perioada 20-23 august 2024, având drept obiectiv completarea și aprofundarea datelor colectate în cadrul etapei preliminare a cercetării de teren desfășurate cu ocazia Paștelui Blajinilor.

Interviurile cu informatorii s-au desfășurat pe baza unui chestionar compus din 32 de întrebări. Informațiile obținute au constituit fundamentul interpretărilor analitice, formulate în cadrul acestei cercetări etnografice. Toate observațiile și impresiile subiective relevante au fost integrate în contextul etnologic și cultural local.

Cercetarea de teren realizată în cimitirul din Soroca, în perioada sărbătorii Paștele Blajinilor, a permis documentarea unor trăsături unice ale culturii de pomenire practicate de romii ortodocși. Deosebit de semnificative sunt estetica și simbolismul meselor de pomenire, diversitatea bucatelor și a obiectelor ritualice, care reflectă atât tradiții arhaice, cât și elemente moderne ale culturii de consum. Memoria celor adormiți este evocată nu doar prin mesele de pomenire, dar și prin prezența imaginilor religioase – icoane amplasate în casele de locuit, la cimitir în criptele familiale și pe morminte, ce transmit coduri vizuale ale credinței ortodoxe.

Particularitățile celebrării – de la vestimentația festivă până la invitarea străinilor la masă – evidențiază o combinație specifică de deschidere socială și închidere etnoculturală. Femeile joacă un rol esențial în conservarea tradițiilor și în transmiterea intergenerațională a memoriei. Această realitate este susținută atât de datele cantitative (preponderența femeilor în rândul respondenților), cât și de observațiile calitative, rezultate din interacțiunile directe. În ciuda unei aparente rezerve față de cei din exterior, comunitatea este deschisă dialogului în prezența unui mediator de încredere. Astfel, sărbătoarea Paștele Blajinilor din Soroca nu reprezintă doar un ritual de comemorare, ci și o formă de afirmare simbolică, de manifestare a identității și de reconfirmare a continuității familiale în contextul lumii contemporane.

Note

* Acest articol a fost elaborat în cadrul programului de cercetare: „Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene” / 170101.

¹ Ilona Mahotina's Post: Цыгане г. Сороки (Молдова) в рисунках Михаила (Менделя) Ефимовича (Хаимовича) Горшмана (1902–1972), 1960-е гг. <https://www.facebook.com/ilona.makhotina/posts/pfbid0i2oBy7xPQ-KNSTDZM5pPfTxpSC6XVt6B1GsUBB6mnaxmmAoR-jXQnZt465RAuYkR1U1> (Vizitat 14.03.2025).

² <https://statistica.gov.md/ru/perepis-naseleniya-i-zilishh-2014-122.html> (Vizitat 23.03.2025).

³ După o informație statistică elaborată la solicitarea Uniunii Internaționale a Romilor (filiala din Republica Moldova) în perioada 2 aprilie-30 mai 2014 de către Organizația Obștească „Bare-Rom” din orașul Soroca, în parte-

neriat cu Fundația Internațională de Binefacere a Romilor pentru Dezvoltarea Culturii și Renașterea Națiunii „Baron Mircea Cerari” (Nr. 02/1-14/793 din 16.09.2014 – Primăria orașului Soroca).

Informatori

- Alexandr Țurcanu (n. 1944), locuitor în Soroca;
- Ana Țurcanu (n. 1948), locuitoare din Soroca;
- Angela Stoian (n. 1968), locuitoare din Soroca;
- Artur Șerban (n. 1962), locuitor în Soroca;
- Liudmila Preida (n. 1966), locuitoare din Soroca;
- Liudmila Raducan (Forfacari) (n. 1960), locuitoare din Soroca;
- Maria Cebotari (Malinka) (n. 1953), locuitoare din Soroca;
- Maria Stoian (Gherda) (n. 1958), locuitoare din Soroca;
- Robert Cerari (n. 1965), locuitor în Soroca;
- Roza Gruia (n. 1940), locuitoare din Soroca;
- Svetlana Cerari (Feraru) (n. 1988), locuitoare din Soroca;
- Valentin lui Tudor (n. 1961), locuitor în Soroca.

Referințe bibliografice / References

- Cotoman C. Pomeni, date de sufletul celor răposați în cadrul ciclului pascal: narațiuni etnografice. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XIII-XIV, 2013, 208-211.
- Demirdirek H. An ethnographer's key informant: an old, wise woman in a village. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XIII-XIV, 2013, 12-15.
- Dron I. Antroponimia țăganilor Moldovei (prezentare propedeutică). In: *Știința*, nr. 10-11, 1993, 17-18.
- Dron I. Romii în Republica Moldova. In: *Tineretul Moldovei*, nr.10, 1994, iunie.
- Dumunica I. Explorarea istorico-etnografică a fierăritului practicat de țăgani (romi) în spațiul est-carpatic. Cercetarea etnografică de teren în comunitatea romilor tradiționali „ciocănari” din orașul Soroca (14-16 mai 2024). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXXVI, 2024, 55-63.
- Dumunica I. Primele mențiuni referitoare la prezența strămoșilor romilor/țăganilor moldoveni în spațiul Carpa-to-Nistorean conservate în legendele locale și consemnate în publicații. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XIII-XXII, 2017, 91-106.
- Procop S. Imaginile inexplorate ale romilor din orașul Soroca (anii 60 ai sec. XX) relevante în desenele picturului Mihail Gorșman (1902-1972): între umilință și demnitate. In: *Portul popular – expresie a istoriei și culturii neamului*. Conferința științifică națională, dedicată Zilei universale a iei și Zilei naționale a portului popular. Ediția a III-a. Chișinău, 22 iunie 2023. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2023, 33.
- Procop S. Heinrich von Wlislöcki in the memories of his contemporaries. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXII, 2017, 60-67.
- Procop S. Paștele Blajinilor la romii din Republica Moldova: istoriografia problemei. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXXV, 2024, 33-40.
- Procop S. Towards the gypsies' mentality: a lesson of the perception of gadje (strangers). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXIV, 2018, 70-78.
- Stepanov V. Ritul funerar și pomenirea morților la țăgani din Soroca. In: *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiul artelor*. Tezele comunicărilor conferinței științifice cu participare internațională. Ediția a IV-a. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2012, 72-73.
- Zaicovschi T. Alimentația tradițională în ritualurile familiale credincioșilor de rit vechi din Republica Moldova: variabilitate și inovații (pe baza materialilor de teren). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXXVI, 2024: 27-34.
- Zaicovschi T. Tradițiile funerare și de pomenire ale lipovenilor din Republica Moldova ca ritualuri din etapa finală a ciclului vieții omului. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XXXIV, 2023: 28-37.
- Дрон И. К истории этнонимии молдавских цыган. In: *Ономастика. Типология. Стратиграфия*. М., 1988, 199-209 / Dron I. K istorii etnonimii moldavskikh tsygan. In: *Onomastika. Tipologiya. Stratigrafiya*. М., 1988, 199-209.
- Миглев И. Софинден в календарната обредност на българите и гагаузите от Буджак (юг на Молдова и Одеска област на Украина) / Miglev I. Sofinden v kalendarnata obrednost na bulgarite i gagauzite ot Budzhak (yug na Moldova i Odeska oblast na Ukraina). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. VI, 2010b, 116-118.
- Миглев И. Софинденъ как кульминация весенней поминальной обрядности / Miglev I. Sofinden' kak kul'minatsiya vesenney pominal'noy obryadnosti. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. VII, 2010c, 94-96.
- Миглев И. В. Търсене на Софинден – Великден на мъртвите / Miglev I. V. Tursene na Sofinden – Velikden na murtvite. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. V, 2010a, 182-192.
- Никогло Д., Степанов В. Похоронно-поминальная обрядность гагаузов (из опыта полевых изысканий) / Nikoglo D., Stepanov V. Pokhoronno-pominal'naya obryadnost' gagauzov (iz opyta polevykh izyskaniy). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. VIII, 2010, 81-89.
- Прокоп С. Цыганский и еврейский колорит в произведениях В. Даля / Prokop S. Tsyganskiy i yevreyskiy kolorit v proizvedeniyakh V. Dalya. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XVI, 2014, 94-104.
- Степанов В. Очерки похоронно-поминальных практик русского населения Республики Молдовы / Stepanov V. Ocherki pokhoronno-pominal'nykh praktik russkogo naseleniya Respubliki Moldovy. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XIX, 2016, 22-32.
- Степанов В. Похоронная обрядность жителей украинского села Мусаит Тараклийского района (материалы полевого исследования) / Stepanov V. Pokhoronnaya obryadnost' zhitel'ey ukrainskogo sela Musait Tarakliyskogo rayona (materialy polevogo issledovaniya). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Vol. XIII-XIV, 2013, 170-180.

Foto 1. Cavoul familiei Preida. Fotografie de Svetlana Procop

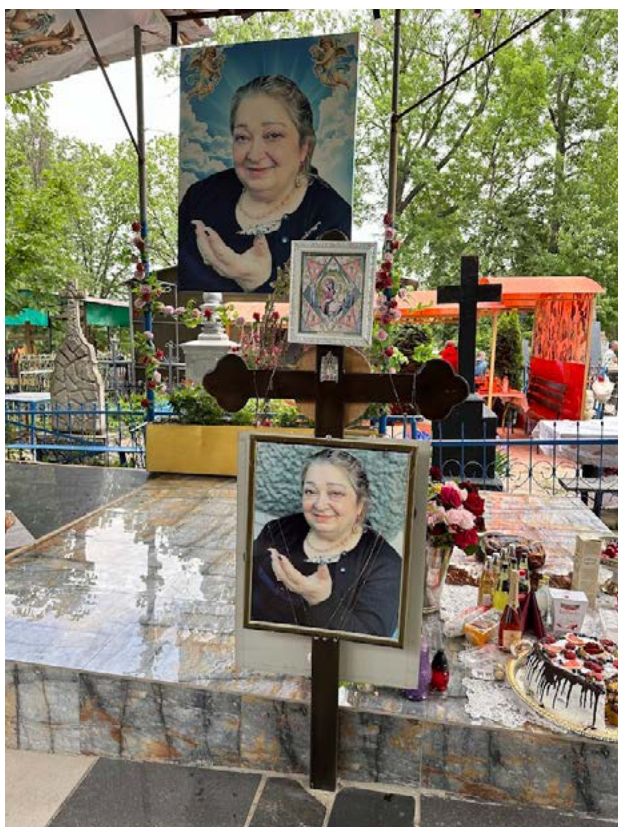
Foto 2. Cripa din cavoul familiei Preida. Vedere din interior.
Fotografie de Svetlana ProcopFoto 3. Masa de pomenire la mormântul Lealei Preida.
Fotografie de Svetlana ProcopFoto 4. Faianță în formă de covor pe unul dintre morminte.
Fotografie de Svetlana Procop

Foto 5. Copertină cu chipul Maicii Domnului deasupra unui mormânt. Fotografie de Svetlana Procop

Foto 7. M. Gorșman. Țigancă supranumită „Mușca”, orașul Sorooca (1967). Hârtie. Acuarelă, 64x49. Galeria Municipală de Artă, Krasnoarmeisk, Regiunea Moscova

Foto 6. Masa de pomenire a informatoarei Liudmila Raducan (Forfacari), (n. 1960). Fotografie de Svetlana Procop

Foto 8. Mormântul Galinei Preida (1947-1995). Fotografie oferită de nepoata Natalia Preida.
<https://vm.tiktok.com/ZMMvRTHd9/> (vizitat 14.03.2025)

Foto 9. Una dintre fetele pictate de M. Gorșman

Foto 10. Mormântul Jenei Gruia, dintr-o acuarelă de M. Gorșman. Fotografie de Svetlana Procop

Foto 11. Artur Șerban (n. 1960) – mediator, informator.
Fotografie de Svetlana Procop

Foto 12. Valentin lui Tudor (n. 1961) – informator, locuitor
din Soroca. Fotografie de Svetlana Procop

Foto 13. Informatoarele Maria (Gherda) (n. 1958) și Angela (n. 1968), Stoian, împreună cu mama lor în curtea casei. Fotografie de Svetlana Procop

Foto 14. Svetlana Cerari (Feraru) (n. 1988) – informatoarea. Fotografie de Svetlana Procop

Foto 15. Slujbă de pomenire la mormântul lui Ferari Ivan Romică (1955–2016). Fotografie de Svetlana Procop

Foto 16. În toiul colectării materialelor de teren în jurul informatorilor. 13 mai 2024. Cimitirul „Sf. Teodor Stratilat” din or. Soroca. Din stânga: Artur Șerban, Valentin lui Tudor, Svetlana Procop. Fotografie de Ion Duminica.

* Fotografiile 1-6, 8, 10-12, 14-15, prezentate în Anexă, sunt realizate la cimitirul „Sf. Teodor Stratilat” din or. Soroca, în zilele sărbătoririi Paștelor Blajinilor, 13 mai 2024

Svetlana Procop (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, conferențiar, Institutul Patrimoniului Cultural.

Светлана Прокоп (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, конференциар, Институт культурного наследия.

Svetlana Procop (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in Philology, Research Associate Professor, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: svetlanaprocop@ich.md

ORCID: 0000-0002-69284828